

Somorjai Ádám OSB

Mindszenty József és az esztergomi érseki széki üressé nyilvánításának dátuma

Egy szakirodalmi adat pontosítása:
nem 1973. december 18., hanem 1974. február 5.

VI. Pál pápa 1973. december 18-én írt levelének kelte, mint Mindszenty József hivatalából való „letételének” dátuma bizonyára az *Emlékiratokból* került bele a szakirodalomba. Idézzük a vonatkozó mondatot: „Mindezen előzmények után mély fájdalommal vettem át – éppen letartóztatásom 25. évfordulóján – egy december 18-án kelt pápai levelet, amelyben Őszentsége tudomásomra hozta – sok, személyemnek szóló dicséret mellett –, hogy az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította.”¹ A mi véleményünk az, hogy az 1974. február 5-i dátum a helyes, ezt óhajtjuk bizonyítani. Először is időrendben megvizsgáljuk a Rómában jelenleg elérhető szakirodalmi utalásokat.

Egyes szakirodalmi utalások időrendben

Az első fontosabb utalás Csonka Emil San Franciscóban, illetve Münchenben, az Új Európa Kiadónál megjelent könyvében található: „A pápa december 18-án újabb levelet írt... Ebben a levélben közölte a pápa Mindszentyvel, hogy – az esztergomi érseki széket üresnek nyilvánította.”² Ennek a könyvnek olvasmányos stílusa és alapos forrásismerete miatt – rendelkezésre állhattak a megfelelő dokumentumok, amelyek Bécsben, a bíboros könyvezetében megtalálhatók voltak – nagy lehetett a tekintélye.

Az Esztergomi Főegyházmegye 1982-ben megjelent sematizmusa az eseménnyel kapcsolatban ezt közli: „VI. Pál megüresedettnek nyilvánítja az esztergomi érseki széket 1973.”³ 1994-ben jelent meg Liphay Endre kronológiája. Itt

¹ MINDSZENTY J., *Emlékiratok*, Szent István Társulat, Budapest 1989, 4. kiadás, 495.

² CSONKA EMIL, *A száműzött bíboros. Mindszenty az emigrációban*, 1976, 150.

³ *Az Esztergomi Főegyházmegye névtára és évkönyve 1982*, Esztergom 1982, 82.

1973. december 18-nál a következőket találjuk: „VI. Pál pápa Mindszentyhez írt levelében közli, hogy az esztergomi érseki széket egyházz jogilag megüresedettnek nyilvánítja.”⁴ Németh László a *Vigilia* 1998. évfolyamában közölt tanulmányának jegyzetében, amelyben a Matild-kápolnában 1971. október 23-án elhangzott „*Tu es (et restas?) Archiepiscopus Strigoniensis*” pápai szavakat értelmezi, ugyanerre a dátumra utal és múlt időben hozza: „üresnek nyilvánította.”⁵

Adriányi Gábor szintén a *Vigiliában*, szintén 1998-ban megjelent tanulmányában részletesen elemzi a primási szék megüresedetté nyilvánítását. Már magában a tanulmány címében is az 1974. év szerepel.⁶ A minket érdeklő december 18-i levélre utalást sem tesz. 2003-ban németül, majd 2004-ben magyarul is megjelent monográfiájában ebben a vonatkozásban a következőt találjuk: „VI. Pál... azt tudatta 1973. december 18-án Mindszentyvel egy udvarias és érdemeit méltató levélben, hogy az esztergomi széket megüresedetté fogja nyilvánítani.”⁷

Mészáros István Mindszenty engedelmességét elemző írásában 1998-ban viszont ismét múlt időben idézi,⁸ 1999-ben egyenesen pápai dekrétumról ír,⁹ 2003-ban megjelent Mindszenty-életrajzában azonban a következőt találjuk: „1973. december 18-án a Szentatya megüresedettnek nyilvánította az esztergomi

⁴ L. LIPTHAY Endre, *Mindszenty József életrajzi kronológiája*, in: *Mindszenty József emlékezete* (Studia Theologica Budapestinensia 13), szerk. Török J.; Budapest 1994.

⁵ „Miután VI. Pál pápa 1973. december 18-án kelt levelében üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket, ...”: NÉMETH László, *VI. Pál és Mindszenty József*, in: *Vigilia* 63 (1998/4) 247–252. Id. j. 247.

⁶ ADRIÁNYI Gábor, *A primási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben*, in: *Vigilia* 63 (1998/6) 425–428.

⁷ ADRIÁNYI Gábor, *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy*, Budapest 2004, 157; uő. *Die Ostpolitik des Vatikans 1958–1978 gegenüber Ungarn. Der Fall Kardinal Mindszenty*, (Studien zur Geschichte Ost- und Ostmitteleuropas 3) Herne 2003, 115. („... teilte er in einem höflichen und die Verdienste des Kardinals lobend hervorhebenden Brief vom 18. Dezember 1973 Mindszenty mit, daß er den erzbischöflichen Sitz von Esztergom bald für vakant erklären werde.”).

⁸ „1973. december 18-án kelt VI. Pál pápa levele Mindszentyhez, amelyben közölte: az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította.”: MÉSZÁROS István, *Mindszenty és az engedelmesség*, in: *Keresztény Élet* (1998. okt. 25.); felvéve gyűjteményes kötetébe: uő. „*Állok Istenért, Egyházért, Hazáért*”. *Írások Mindszenty bíborosról* (METEM-könyvek 28) Budapest 2000, 146.

⁹ „E szóbeli vatikáni kötelezettségvállalásról Mindszenty bíboros egész életében nem tudott; ellenkezőleg biztos volt benne, hogy a pápa ígérete szerint mindvégig, haláláig esztergomi érsek marad. Ettől VI. Pál pápa 1973. december 18-i dekrétuma fosztotta meg.”: MÉSZÁROS István: *A szilencium*, in: *Valóság* (1999. 4. sz.) 62–76; felvéve gyűjteményes kötetébe: uő. „*Állok Istenért, Egyházért, Hazáért*”. *Írások Mindszenty bíborosról* (METEM-könyvek 28) Budapest 2000, 164.

érseki széket, ezt 1974. február 5-én tették közzé.” Feltűnő viszont, hogy az alcímbe mégis az általunk kritizált dátumot adja meg.¹⁰

Szőke János atya, a boldoggá avatási per viceposztulátora a 2001. évi vatikáni kiállítás katalógusában ezt írja: „Ennek az évnek a karácsonyán, letartóztatásának 25. évfordulóján, kapott egy levelet VI. Páltól, amelyben a pápa közölte vele, hogy az esztergomi érseki szék megüresedett. A bíboros félve attól, hogy a pápa döntése zavart és kétséget kelthet híveiben, tiltakozott. 1975. február 5-én a Vatikán bejelentette, hogy Magyarország primása lemondott.”¹¹

Balogh Margit 2002. évi monográfiája úgyszintén a december 18-i pápai levelet említi.¹² Ő viszont azonnal pontosít: „A pápa levele... nem azt mondta, hogy megvonja... az érseki címet... Mindszenty hiába kérte az intézkedés hatálytalanítását, azt a Szentszék... 1974. február 5-én nyilvánosságra hozta.”¹³

Kahler Frigyes a 2005-ben megjelent jubileumi évkönyvben: „December 18-án a pápa ... tudatta Mindszentyvel, hogy székét megüresedetté fogja nyilvánítani, mivel azokat az érveket, amelyek az esztergomi érseki szék tényleges betöltése mellett szóltak súlyosabbnak értékelte, mint amelyeket a Bíboros adott elő saját álláspontja mellett.”¹⁴

Kovács Gergely 2005-ben megjelent képes albumában a kronológiában találjuk: „1973. december 18. a pápa egyházzogilag megüresedettnek nyilvánítja az esztergomi érseki széket.”¹⁵ Szerző kommentárjában annyira biztos e dátumban,

¹⁰ MÉSZÁROS István, *Mindszenty III. József, 1945. augusztus 16 – 1973. december 18*, in: *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE Margit; Szent István Társulat, Budapest 2003, 400. A jegyzetben egyik saját írására (8. j.) és Adriányi Vigiliában közzétett tanulmányára hivatkozik (6. j.). – Ugyanígy a *Magyar Katolikus Lexikon* IX. kötetében, Szent István Társulat, Budapest 2004, 186.

¹¹ SZŐKE János, *Mindszenty József*, in: *A magyar kereszténység ezer éve. Hungariae Christianae Millennium*, szerk. CSÉFALVAY Pál és MARIA ANTONIETTA DE ANGELIS, Budapest 2001. 138. Itt a szerző nem pontos, a vatikáni nyilatkozatban az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításáról volt szó l. alább. Mindszenty bécsi sajtóértekezletén a világsajtó kommentárjával szemben, a félreértés elkerülése végett volt kénytelen nyilvánosságra hozni, hogy nem mondott le.

¹² „Ezen előzmények után 1973. december 26-án, épp letartóztatásának 25. évfordulóján, vette át VI. Pál pápa újabb, 1973. december 18-én kelt levelét, amelyben az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánította.”: BALOGH Margit, *Mindszenty József (1892–1975)*, Elektra, Budapest 2002. 325. Mészáros Tibor emlékirataiban azt írja, hogy a bíboros december 30-án vette kézhez a szóban forgó levelet, l. MÉSZÁROS Tibor, *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*, s. a. r. HETÉNYI Varga Károly; Abaliget 2000, 144.

¹³ I. m. 326. Ezen a helyen azonban Itt viszont Lékai László kinevezésének dátumát hozza tévesen, a nyilvánosságra hozatal nem február 2-án, hanem szintén február 5-én történt. A közlés a *L'Osservatore Romano* ugyanazon február 6-i számában, ugyanazon rovatában, ugyanazon mondatában szerepelt, l. alább.

¹⁴ KAHLER Frigyes, *Tempora mutantur... avagy gondolatok a Vatikán új keleti politikájáról (Ostpolitik), Mindszenty József bíboros igazságáról és engedelmességéről*, in: uő. (szerk.), *Ki volt Mindszenty József? Jubileumi évkönyv Mindszenty József bíboros, Magyarország hercegprímása pappá szentelésének 90., esztergomi székfoglalójának 60., halálának 30. évfordulóján*, Budapest 2005, 123.

¹⁵ KOVÁCS Gergely, *Isten Embere. Szemtől szembe Mindszenty bíborossal*, in: *Új Ember* (Budapest 2005) Kronológia 228. l.

hogy már a kommunista propagandagépezet ünnepléséről ír,¹⁶ ami azt jelenti, hogy egy nyilvánosságra nem hozott döntés nyilvánosságát tételezi fel. Itt, a főszövegben mintha nem venné figyelembe azt, amit a kronológiában később hoz: „1974. február 5. A Vatikán és a magyar kormány egyidejűleg jelenti be a határozatot...”¹⁷

Lénárd Ödön 2006-ban megjelent vázlatos áttekintésébe – amelynek kézírata nyilvánvalóan korábbi – ismét a december 18-i dátum említése kerül bele.¹⁸

A vonatkozó irodalom e vázlatos áttekintése meggyőzhet bennünket arról, hogy a témafölvétel indokolt, így a következőkben az események elemzésére és dokumentálására vállalkozunk.

Az 1973. november 1. – 1974. február 5. közötti időszak

Az kétségtelen tény, hogy VI. Pál pápa 1973. december 18-i kelettel válaszolt Mindszenty bíboros 1973. december 8-án kelt¹⁹ és a pápa 1973. november 1-jén kelt kérő levelére adott nemleges válaszára,²⁰ s e levelében többek között közli azon szándékát: arra az elhatározásra jutott, hogy üressé nyilvánítja az esztergomi érseki széket. Ugyanakkor az sem vitatott, hogy a nyilvánosságra hozatal dátuma 1974. február 5.²¹

¹⁶ „1973 decemberében VI. Pál pápa legfőbb pásztori szolgálatának és talán egész életének a legfájdalmasabb döntésére kényszerült, amikor az esztergomi érsekprimási széket – háromnapos gyötörődés után – jogi értelemben megüresedettnek nyilvánította. Idehaza a kommunista propagandagépezet Mindszenty József »kipenderítését«, »kirúgását« ünnepelte, miközben a szabad egyház és világ értetlenül szemlélte a történeteket.”: Kovács, i. h. 146.

¹⁷ Kovács, i. h. 228.

¹⁸ „VI. Pál pápa Mindszenty bíborost »pasztorális okokból« 1973. december 18-án felmenti.”: LÉNÁRD ÖDÖN, TÍMÁR ÁGNES, SOÓS VIKTOR ATTILA, SZABÓ GYULA, *Utak és útvesztők*, Kairosz, Budapest 2006, 44. – Föltehető, hogy Lénárd Ödönnek nem állt rendelkezésre a *L'Osservatore Romano* hivatalos közlése és nem jutott el hozzá az Acta Apostolicae Sedis sem, amely minden püspöki székhelyen megtalálható és hivatalos forrás. Viszont kézre állhatott az *Emlékirataim* egy példánya.

¹⁹ Mindszenty VI. Pálhoz: „Litteris Beatissimi Patris die 1. novembris 1973 datis humillime et responsabilitatem quoque in me recipiens sequentia respondere velim”: 1973. dec. 8. Mindszenty Archívum, 1. sz. 1973, fogalmazvány magyarul, latinul, 60. sz. fogalmazvány németül. – Ez viszont a harmadik a válasznak szánt levelek sorrendjében. Az első: „Gravissime commotus” kezdetű, amely 1973. nov. 15-én kelt, rövid, benne es hosszabb választ ígér küszöbön álló dél-afrikai útja után. (Fénymásolata a szerző birtokában.) A második 1973. nov. 21-én kelt, megküldi *Emlékiratainak* bizonyos oldalait, különös tekintettel a békepapokra, l. Mindszenty Archívum Majthényi Ház, 60. sz. Papstbriefe, fogalmazvány latinul, magyarul. Ez a harmadik, a dél-afrikai úttjáról való visszatérését követő harmadik napon ad részletesen kifejtett választ. Ennek közlését e tanulmányban nem tartjuk feladatunknak.

²⁰ Az 1973. november 1-jén kelt pápai levél első oldalának eredetijét és a levél magyar fordítását l. MÉSZÁROS, i. m. 139–141. Mindszenty válaszána fogalmazványa magyar nyelven uo. 142–143. Adriányi egyik publikációjában sem található utalás a levelezés létezésére. VI. Pál Mindszentyhez: „Noi le scriviamo davanti a Cristo Crocifisso”, 1973. nov. 1., Mindszenty Archívum, 1. sz. 1973 olaszul, kézírásos, Mindszenty Archívum, 60. sz. Papstbriefe, az eredeti fénymásolatban, továbbá fordítása németre, magyarra.

²¹ Liphay Endre kronológiája korrekt. „A Vatikán és a magyar kormány egyidejűleg nyilvánosságra hozza az esztergomi szék megüresedéséről szóló szentszéki határozatot.”: LIPHAY, i. h.

1973. december havában tehát nem szűnt meg a levelezés e fontos pápai szándék kihirdetésével kapcsolatban a két érintett között, s ez is olvasható mind Mindszenty emlékirataiban,²² mind pedig Liphay Endre kronológiájában. 1974. január 6-án²³ Mindszenty a pápához írt levelében „felhívja a Szentszék figyelmét arra, hogy nem saját személye miatt aggódik, hanem mert ez az intézkedés súlyosbítja a magyar Egyház amúgy is nehéz helyzetét, kárt tesz a hitéletben, ellenérzést és zavart idézhet elő az egyházhű papok és hívek körében.” Január 30-án pedig „VI. Pál pápa levélben értesíti a bíborost, hogy »hamarosan közzéteszük azokat a fontos intézkedéseket, amelyeket a körülmények hosszú mérlegelése után hoztunk, egyes-egyedül Magyarország néhány egyházmegyéjének lelkipásztori érdekeire való tekintettel.«”²⁴ Mészáros Tibor napi jegyzeteiben hosszan részletezi január hónap történéseit.²⁵ Adriányi Gábor német és magyar tanulmánya ismerteti VI. Pál pápa 1974. január 14-én kelt levelét Mindszenty bíboroshoz és Csertő Sándor jelentését Mindszenty bíborossal 1974. január 22–24-én folytatott tárgyalásáról.²⁶

Egy ekkora horderejű pápai döntés dátuma a nyilvánosságra hozatal napja, nem pedig az azt megelőző hivatali és személyes, tulajdonképpen pápai titok alá eső levelezés egyik levelének kelte. Kétségtelen, hogy VI. Pál pápa használja a következő szavakat: „*archiepiscopalem Strigoniensem Sedem declarare decrevimus, quedmadmodum in facto declaramus, posthac esse vacantem*”, de ez szándéknyilatkozatnak tekintendő, annál is inkább, mivel maga az érintett, Mindszenty József sem tartja még az utolsó szónak, hanem próbál még változtatni a Szentatya szándékán. A pápai levél említett bekezdésében továbbá ezt találjuk: „*Quae vacatio, cum omnibus effectibus canonicis, tunc innotescet, ex quo nominatio novi eiusdem Sedis Archiepiscopi, vel eius Apostolici Administratoris »sede vacante« publici iuris facta sit.*” Ebből tehát megtudhatjuk, hogy az esztergomi érseki szék megüresedése csak a kihirdetéssel lép érvénybe.

²² „Amiért nem mondhattam le” fejezetben. MINDSZENTY J., *Emlékirataim* 493–496.

²³ A levél kelte jan. 6., viszont nem jan. 7., mint ahogy ismételtlen utalnak rá és e szavakkal kezdődik: „Haud exprimere possum quantopere commotus sum litteris Sanctitatis Tuae die 18 Decembris 1973 datis”, l. Mindszenty Archívum, 1. sz. latinul.

²⁴ LIPHAY, i. h. „Cum illa magni momenti decreta iam iam evulganda sint” kezdetű latin nyelvű levél, l. Mindszenty Archívum, 1. sz. latinul, 60. sz. német fordításban. Fordítását hozza a római *Katolikus Szemle*, l. alább. Hivatalosan megjelent az *Acta Apostolicae Sedis*-ben; AAS 66 (1974) 63; olaszul: *L'Osservatore Romano* (1974. feb. 6.) 2. l.; továbbá: *L'Attività della Santa Sede nel 1974*, Tipografia Poliglotta Vaticana, 48–49.

²⁵ MÉSZÁROS T., i. m. 138–206 oldalak foglalkoznak a február 5-ig terjedő időszakkal, itt írja le saját római útját, pápai audienciáját, a 159–164. oldalakon.

²⁶ Mindkét szöveg fénymásolatban. VI. Pál 1974. jan. 14-i levelének közlése a magyar kiadásban nem a Függelékben jelzett 5., hanem annak 1. helyén, bizonyára a nyomda hibájából. Csertő Sándor jelentésének kelte: Róma, 1974. jan. 25; ADRIÁNYI GÁBOR, *A Vatikán keleti politikája*, 221–225. 237–241. uő. *Die Ostpolitik des Vatikans*, 168–176.

Értelmeznünk kell tehát az *Emlékirataim* idézett mondatát. Az *Emlékiratok* már 1974 őszén megjelenik, és ezzel a mondattal a magánlevelezés nyilvánosságra kerül. Bár az *Emlékirataim* múlt időbe teszi a pápai döntést, az elmondottak értelmében ez kétértelmű. Az adott szövegkörnyezetben indokolt a múlt idő, de ennek a múlt időnek más a jelentése, mint számosan gondolták. Az emlékező szempontjából valóban múlt idő, de a közlés, tehát a megüresedettnek nyilvánítás még nem befejezett tény. Mivel a jelen pillanatig nem állt rendelkezésre erre vonatkozóan más hiteles információ, érthető, hogy az idézett mondat félrevezethette olvasóit.

Mindebből az is következik, hogy szükség van az *Emlékirataim* kéziratának alapos elemzésére. 2006. decemberében ismertük föl Németh László pápai prelátussal együtt – egymástól függetlenül, de majdnem egy időben –, hogy az olasz kiadás a magyarétól jelentősen eltérő szövegváltozatot tartalmaz.²⁷ Az olasz kiadás a német kiadás fordítása. Ezek szerint volt egy alapszöveg, volt egy változat, amit a magyar közönségnek szántak, és volt egy változat a német, olasz, stb. közönség számára. Az is lehetséges, hogy a német kiadó más alapszöveget kapott meg, amit maga a kiadó tovább szerkesztett olvasóközönsége igényei szerint.²⁸

A közzététel február 5-én történt, éppen az 1949. évi koncepció per (1949. február 3–8) 25. évfordulóján. Tehát a 25. évforduló mindkét esetben fennáll. A tárgyalt december 18-i levél a letartóztatás 25. évfordulója táján érkezik, a döntés nyilvánosságra hozatala a per 25. évfordulójára esik. Ez az összefüggés az emlékező szempontjából is fontos, hiszen közös optikában jelenik meg a két dátum.

Sajátos, mennyire vegyes a fogadtatása a szakirodalomban ennek a február 5-ének. Ennek oka az lehet, hogy szó szerint vették az *Emlékirataim* közlését. Magyarországon mintha máig hiányozna annak az élménynek utólagos feldolgozása, hogy Nyugaton a felmentésről szóló döntés spontán és heves tiltakozást

²⁷ József MINDSZENTY, *Memorie*, Traduzione dal tedesco di Biagio Marengo, Rusconi, Milano 1975. (Titolo originale dell'opera: Erinnerungen).

²⁸ Németh László már az említett 1998. évi *Vigilia*-tanulmányban fölvetette az *Emlékirataim* felülvizsgálatának szükségességét. Az általa felhozott példát újabban megerősíti Balogh Margit tanulmánya: „Bár maga Mindszenty József említi emlékirataiban, még sem volt e tisztek egyike sem az 1957. december 10-én kivégzett Pálincás (Pallavicini) Antal.“ Mindszenty a kiszabadásának története az *Emlékirataim*ban nem a tényeknek megfelelően van leírva. L. BALOGH Margit, *A katolikus egyház és a forradalom – Események a források tükrében 1956 őszétől 1956 őszéig*, in: *A katolikus egyház 1956-ban*, szerk. ROSDY Pál; Budapest 2006, 46.

váltott ki, a Vatikáni Postát e február 5-ét követő napokban és hetekben VI. Pál pápához címzett tiltakozó táviratok, levelek ezrei lepték el, és nem csak a külföldi magyarság részéről, amint erről Adriányi Gábor is említést tett a Vigilia 1998. évi évfolyamában közölt tanulmányában.²⁹

Csonka Emil megörökítette számunkra a magyarországi fogadtatás egyik példáját. Idézzük: „A levelet február 5-én egyidőben hozta nyilvánosságra a Szent-szék és a budapesti kommunista kormány. Egy magyarországi nagyműveltségű pap, most gyárban dologzó szerzetes, aki – mint Mindszenty – ugyancsak megjárta a maga kálváriáját, azt mondta erről az együttes nyilatkozatról: »Olyan hatással volt rám, mint az ókori keresztényre lehetett volna az, hogy amikor lenn áll az arénában, hallja az oroszánok bögését és tudja, hogy percekben belül széttépik, akkor még egy pillanatra felnéz Néro páholyába és – és ott látja a császár oldalán Szent Pétert.«³⁰

Az 1974. február 5-én nyilvánosságra hozott szöveg

Az Apostoli Szentszék félhivatalos napilapjában, a *L'Osservatore Romano*ban³¹ 1974. február 6-án megjelent közleményt³² a római Katolikus Szemle a következő fordításban hozta: „VI. Pál pápa tekintetbe véve az Esztergomi Főegyházmegye lelkipásztori problémáit – miután erről a kérdésről több levelet váltott Mindszen-

²⁹ ADRIÁNYI, i. m. 428. Idézzük: „A pápa döntése óriási felháborodást váltott ki az egyházon belül is. Még bíborosok – köztük a kölni Joseph Höfner – érsekek, püspökök is tiltakoztak Rómában... Tüntetésekre is sor került. Ezekről a magyarországi közvélemény természetesen nem szerzett tudomást.”

³⁰ CSOKA E., i. m. 152. Nyilvánvaló, hogy a bevezető mondat pontatlan, a jan. 30-i levél közzétételéről van szó, de azt a budapesti kormány nem hozhatta nyilvánosságra. Az együttes közzététel az esztergomi szék megüresedéséről és az apostoli kormányzó kinevezéséről szólhatott.

³¹ A „*L'Osservatore Romano*” a magyar szakirodalomban gyakorta „*Osservatore Romano*”. Mivel a napilap hivatalos neve az előbbi változat, mi ezt így szeretjük, még azon az áron is, hogy kétszer kerül egymás mellé a határozott névelő, egyszer magyarul, egyszer olaszul.

³² A *L'Osservatore Romano* mai napig előző este jelenik meg. Az 1974. február 6-i szám tehát az előző napi, február 5-i híreket tartalmazza. Tekintettel arra, hogy az aznapi szám kinevezési rovatában csak magyarországi kinevezések szerepeltek, talán nem érdektelen, ha az egészet idézzük úgy, ahogy megjelent: „NOSTRE INFORMAZIONI – Provista di Chiese. Il Santo Padre ha: promosso alla Sede Metropolitana di Eger (Ungheria) S. E. Rev.ma Mons. József Bánk, Vescovo di Vác, il quale conserva la medesima diocesi in amministrazione apostolica; nominato alla Sede vescovile di Székesfehérvár (Ungheria) S. E. Rev.ma Mons. Imre Kisberk, Vescovo titolare di Cristianopoli.

Nomina di Amministratori Apostolici. Il Santo Padre, in considerazione dei problemi pastorali dell'arcidiocesi di Esztergom, e dopo di aver avuto in proposito un ampio scambio di corrispondenza con l'Em.mo Signor Cardinale József Mindszenty, Arcivescovo della stessa Sede Metropolitana, è venuto nella determinazione di dichiarare vacante la detta arcidiocesi e di nominarne Amministratore Apostolico «ad nutum Sanctae Sedis» S. E. Rev.ma Mons. László Lékai, Vescovo titolare di Giro di Tarasio, sinora Amministratore Apostolico della diocesi vacante di Veszprém. Il Santo Padre ha nominato Amministratore Apostolico della diocesi di Veszprém S. E. Reverendissima Mons. László Kádár, Vescovo titolare di Saetabis.”

ty József bíborossal, a metropolitai szék érsekével –, arra az elhatározásra jutott, hogy az esztergomi érseki széket megüresedettnek nyilvánítja. A főegyházmegye apostoli kormányzójának *ad nutum Sanctae Sedis* Lékai Lászlót, Girus Tarasii címzetes püspökét nevezte ki, aki eddig az üresedésben lévő veszprémi egyházmegye apostoli kormányzója volt.³³

A *L'Osservatore Romano* a jelenlegi gyakorlatban az első oldal jobb alsó sarkán hozza a püspöki fölmentéseket, kinevezéseket, a Római Kúria személyi változásait, a pápai magánkihallgatásokat. Nos, az idézett közlés nem a jobb alsó sarkon, hanem fönt, középen található; igaz, ez nem tért el a korabeli gyakorlattól, mert akkortájt ez a rovat volt a legjobban látható, a címlapnak az újságos standon is feltűnő felső felében. A közlés rendkívüliségét az összetett mondat hosszúsága és indoklása adja. Hasonló esetek egy-egy évszázadban legfőlőbb egyszer-kétszer fordulnak elő.³⁴ Talán ez indokolja, hogy az Apostoli Szentszék hivatalos közlönye, az *Acta Apostolicae Sedis* vonatkozó évfolyamaiban a kihirdetés egyáltalán nem található meg. Bánk József egri érseki és Kisberk Imre székesfehérvári megyéspüspöki kinevezése viszont igen, február 2. dátummal.³⁵ A *L'Attività della Santa Sede* 1974. évi kötete hozza a *L'Osservatore Romano* vonatkozó összetett mondatát, majd VI. Pál pápa január 30-i levelét.³⁶

³³ *Katolikus Szemle* (Róma) 26 (1974) 71. A „Mindszenty sorsa és az új magyar püspökök” c. összefoglalás a Szemle rovatban, a 71–74. oldalakon közli magyar fordításban a pápa 1974. január 30-án Mindszentyhez írt latin nyelvű levelét, a további püspöki kinevezéseket, Mindszenty bíboros 1974. február 7-i nyilatkozatát és a Szentszék sajtóirodájának február 8-i tájékoztatóját.

³⁴ A február 5-i döntés utáni gazdag németországi sajtóvita részeképpen Hermann Schäufole freiburgi érsek a döntést Rajmund Netzhammer bukaresti érsek 1924. júliusi lemond(at)ásához hasonlítja: *Rheinischer Merkur* 1974. márc. 8., az olvasói levél rovatban. Netzhammer, bencés lévén, saját kolostorába, a svájci Einsiedelnbe vonult vissza. Az *Acta Apostolicae Sedis*ben ezt a közlést találjuk: Rajmund Netzhammer, eddig bukaresti érsek, Anazarbusi (Cilicia II. provincia, tehát kis-ázsiai) címzetes érseki kinevezést kapott: *AAS* 16 (1924) 331. – Rajmund Netzhammer OSB szül. Erzingenben (Freiburg/Bg főegyházmegyében), 1862. január 19-én, püspöki kinevezése 1905. szept. 16. szentelése, 1905. nov. 5, in: *Annuario Pontificio* 1925; Fogadalmat tett 1881. szeptember 8-án Einsiedelnben (Svájc), 1881. szeptember 8-án, pappá szentelték 1886. szeptember 5-én, „áthelyezték” (translatatus) 1924. júl. 14, in: *Catalogus S. Patriarchae Benedicti Familiae confederatae* 1935, Subiaco (1935), 4. és 137. l. – Utódja a bukaresti érseki székekben: Alexandru Cisar, kinevezése: 1924. dec. 12-én.

³⁵ *AAS* 66 (1974) 169. Kádár László veszprémi és Lékai László esztergomi apostoli kormányzói kinevezése tehát nem jelent meg. Lékai László címzetes püspöki kinevezése (1972. február 8-i dátummal): *AAS* 64 (1972) 243. Lékai László érseki kinevezése (1976. február 10-i dátummal) az 1976. évfolyamban: *AAS* 68 (1976) 227.

³⁶ L. 22. j.

Magyarországon a *Magyar Kurír* című félhivatalos, „könyomatos” napilap volt az egyik tájékoztatósi pont, az *Új Ember* is innen vette át a hivatalos híreket. 1974. február 5-i számában ezt találjuk: „A Magyar Távirati Iroda jelenti: Újabb katolikus főpapokat nevezett ki VI. Pál pápa. Kinevezésükhöz az Elnöki Tanács megadta az előzetes hozzájárulást. Dr. BÁNK JÓZSEF megyéspüspök, egri érseki, KISBERK IMRE c. püspök, székesfehérvári megyéspüspöki, Dr. LÉKAI LÁSZLÓ c. püspök, esztergomi apostoli kormányzói, KÁDÁR LÁSZLÓ c. püspök pedig veszprémi apostoli kormányzói kinevezést kapott. A kinevezésekre azután került sor, hogy VI. Pál pápa az esztergomi érseki széket, amelyet eddig az 1971-ben külföldre távozott Mindszenty József formálisan töltött be, egyházz jogilag is üressé nyilvánította. (M.K.)”³⁷

A katolikus internetes honlap a kronológiában jelenleg a következőt hozza: „1973. december 18. VI. Pál pápa az esztergomi érseki széket egyházz jogilag megüresedettnek nyilvánítja, de ezt csak 1974. február 5-én hozza nyilvánosságra.”³⁸ 1974. február 2. VI. Pál pápa Lékai László veszprémi apostoli kormányzót kinevezi esztergomi apostoli kormányzóvá. Bánk József győri püspököt kinevezi egri érsekké, Kisberk Imre apostoli kormányzót székesfehérvári püspökké. Kádár László segédpüspököt veszprémi apostoli kormányzóvá.”³⁹ Ez a február 2. a két megyés főpásztor kinevezésének dátuma, a két apostoli kormányzó esete teljesen más kategória.

Ezekben az években a szocialista országok apostoli kormányzói kinevezését ugyanis nem mindig publikálták az *Acta Apostolicae Sedis*ben. A két megyés főpásztor, az egri érsek és a veszprémi megyéspüspök kinevezése 1974. február 2-án lett kihirdetve. Az esztergomi érseki szék megüresedésének kihirdetése február 5-én történt. A két megyés főpásztor, továbbá a Mindszenty bíborosra vonatkozó összetett mondat Lékai László „*ad nutum Sanctae Sedis*” kinevezésével, végül Kádár László nem „*ad nutum Sanctae Sedis*” kinevezése – utóbbi kettő apostoli kormányzóként – egyszerre jelent meg a *L'Osservatore Romano*ban csakúgy, mint az MTI-ben Budapesten.

A megüresedés meghirdetését megelőzően ugyanazon székre apostoli kormányzó kinevezésére nem kerülhetett sor, így Lékai László kinevezésének február 2-ra való tétele értelemszerűen felülvizsgálandó.

Lékai László „*ad nutum Sanctae Sedis*” – a formula gyakorlati jelentése az, hogy bár mikor megváltoztatható – kinevezése bizonyára úgy értelmezendő, mint Mindszenty József személyének és érdemeinek elismerése VI. Pál pápa részéről. Ugyanakkor a *Magyar Kurírban* közölt hír cenzúrázva jelent meg, a magyarországi egyházpolitika szempontjai miatt.

³⁷ *Magyar Kurír* II. kiadás, 64. évf. 30. szám, (1974. február 5., 10 óra); *Új Ember* (1974. febr. 10.).

³⁸ <http://uj.katolikus.hu/kronologia.php?h=30>.

³⁹ <http://uj.katolikus.hu/kronologia.php?h=31>.

A kérdés elemzése az egyháztörténész illetékességét meghaladja, annál is inkább, mert még a vonatkozó levéltári anyag nem kutatható. Az egyháztörténész jelenleg régészhez hasonló munkát végez, elemzi az egyes hírtöredékeket és munkahipotézist állít fel. Az itt előadottak is ennek tekintendők, annál is inkább, mert a címben is fölített kérdés megválaszolása akkor lesz teljes, ha majd el tudjuk végezni a november 1. és január 30. közötti időszak ismételt levélváltásának és egyéb eseményeinek elemzését. De ez már meghaladja eredeti célkitűzésünket.

Reméljük, hogy fölvetésünk kiváltja a kánonjogászok érdeklődését és ők az itt fölhozott szempontokkal kapcsolatosan további részletekkel bővíthetik ismereteinket.

Összegzés

Tanulmányunkban azt óhajtottuk bizonyítani – s ezzel nem mondtunk nagyon újat, hiszen Adriányi Gábor, Balogh Margit, Kahler Frigyes, Liphay Endre, is ezt írja –, az esztergomi érseki szék üressé nyilvánítása hivatalosan 1974. február 5-vel történt meg. Ugyanezen dátummal történt meg az apostoli kormányzó kinevezése is, Lékai László személyében.

A szakirodalomban ismételtelen található 1973. december 18-i utalás nem más, mint az Isten Szolgája VI. Pál pápa és Isten Szolgája Mindszenty József⁴⁰ közti bizalmas, pápai titok alá eső levelezés egyik fontos eseménye, amelyben VI. Pál közli, milyen elhatározásra jutott.

Mivel a kérdésre vonatkozó dokumentáció a római Katolikus Szemlén kívül magyarul még nem jelent meg, az 1974 ősze óta olvasható, Magyarországon 1989-ig tiltott olvasmánynak számító *Emlékirataim* volt a fő és hiteles forrás, ezért a köztudatban ez a múlt időbe tett mondat honosodott meg.

Az *Emlékirataim* szerzője természetesen Mindszenty bíboros, de ő nem egyedül dolgozott rajta. A Mindszenty Archivumban őrzött kézirat anyaga több tucat dobozra terjed ki.⁴¹ Ennek vizsgálata, főleg a kézzel írott és hitelesnek tekintett törzsanyag olvasása, majd az *Emlékirataim* közzétett változatainak elemzése még elvégzendő feladat.

⁴⁰ Az „Isten Szolgája” cím, mint ismeretes, a boldoggá, ill. szentté avatandó személyeknek jár ki, amennyiben boldoggá avatási perük meghaladta az egyházmegyei szakaszt és már római szakaszába érkezett. VI. Pál pápa boldoggá avatása szintén folyamatban van.

⁴¹ A Mindszenty Archivum csak az 1971–1975 közötti bécsi anyagot tartalmazza, őrzési helye jelenleg a Majthényi Ház. L. NÉMETH László, *Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo. Első rész: 1945–1946*, in: *MEV-REGNUM* 16 (2004/3–4) 167. 14. sz. j. skk.

Messzire vezetne, ha elemeznénk itt annak szükségességét, hogy – a L’Osservatore Romano lengyel kiadása mintájára egy magyarországi hivatalos közlönyt is meg kellene jelentetni az Apostoli Szentszék hivatalos döntéseinek közlésére és dokumentálására. Esetünkben ezt a szerepet a római Katolikus Szemle töltötte be, amely 1990-ig évente négyszer, 1991–1995 között évente két dupla számban (könyv formájában) jelent meg. Azóta sajnos szünetel. Nem csupán a Katolikus Egyháznak volt ez legrégebb folyóirata Magyarországon, hanem a magyar kultúrának is, mert 1887-től 1944-ig folyamatosan megjelent, a II. világháború után pedig Rómában tették közzé.⁴²

Mindenesetre a szakirodalomban mindmáig nem található a vonatkozó levél közlése. A bíboros bécsi levéltárában, amint azt a budapesti Majthényi Ház őrzi, megtalálható a pápai levél latin nyelvű eredetije és Bécsben készült német nyelvű fordítása.⁴³

Ennek a fontos dokumentumnak a szövegét itt közöljük mindkét nyelven. A szöveg magyarra fordítása és elemzése – amelynek szükségessége nyilvánvaló, de minden bizonnyal a teljes levelezés egészén belül, mint annak szerves része – meghaladná e rövid közlés kereteit.

Viszont meggyőzhet bennünket arról, amit főntebb kifejtettünk: a pápa ebben a levélben *expressis verbis* közli, hogy az esztergomi érseki szék üressé nyilvánítása minden kánonjogi következményével együtt akkor lép érvénybe, ha kihirdetésre kerül: „*Quae vacatio, cum omnibus effectibus canonicis, tunc innotescet, ex quo nominatio novi eiusdem Sedis Archiepiscopi, vel eius Apostolici Administratoris »sede vacante« publici iuris facta sit.*”

⁴² SOMORJAI Ádám, *A magyar nyelvű teológiai kutatás helyzetéről*, in: *Az egység szolgálatában. Köszöntő Békés Gellért 80. születésnapjára, Katolikus Szemle* (1994/3–4) 285–301. Felvéve: uő. *Kutatóárkok*, Budapest 1996 tanulmánykötetbe: 141–157. Itt: 154. 12. jegyzet.

⁴³ Mindszenty Archívum, 1. sz. 1973. latinul. Uo. 60. sz. Papstbriefe, német nyelvű fordítás.